

DE INKOMENSKLOOF OP WERELDSCHAAL EN DE TOEKOMST VAN HET SOCIALISME

Giovanni Arrighi

De thesis van dit artikel is, dat de grote politieke omwentelingen van deze tijd - van Oost-Europa en de USSR tot het Midden-Oosten - hun oorsprong hebben in een radicale transformatie van de sociale structuur van de wereld-economie, gecombineerd met een aanhoudende en zelfs toenemende ongelijkheid van inkomen tussen de regio's en politieke verbanden waarin de wereld-economie is verdeeld.* De radicale transformatie waarover ik het heb, begon kort na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Ze intensiverde zich in de jaren 1960 en verzwakte tegen het einde van de jaren 1970 en het begin van de jaren 1980. Zoals Eric Hobsbawm het beknopt uitdrukte, "de periode van 1950 tot 1975... maakte de spectaculairste, snelste, verst reikende, diepe en wereldwijde sociale omwenteling door in de hele wereldgeschiedenis... (Dit) is de eerste periode waarin de landbouwbevolking een minderheid werd, niet alleen in de geïndustrialiseerde landen, in sommige waarvan de landbouw toch nog sterk is gebleven, maar zelfs in landen van de Derde Wereld." (1) De verandering in kwestie doorbreekt de grote Oost-West en Noord-Zuid scheidingslijnen en is op de eerste plaats het resultaat geweest van een doelgericht optreden dat streefde naar het vernauwen van de kloof die omstreeks 1950 de rijkdom van de volkeren die zich bevonden aan de bevoorrechte kant van de twee scheidingslijnen (West-Noord) scheidde van de relatieve of totale armoede van de volkeren die zich bevonden aan de onbevoorrechte kant (Oost en Zuid). De belangrijkste van deze doelgerichte acties was het streven van de regeringen naar economische ontwikkeling. Door binnen hun gebied een of meer karakteristieken van de rijkere landen in te voeren, zoals de industrialisatie en urbanisering, hoopten de regeringen het geheim van hun succes te ontdekken en zodoende hun welvaart en macht te verwerven. Belangrijk ook naast, of bij afwezigheid van, gouvernementele

activiteiten, waren acties ondernomen door privé-instellingen en individuen - in hoofdzaak de migratie van werkkrachten, van kapitaal en van ondernemers-activiteiten over de staatsgrenzen heen.

Ondanks individuele successen faalden deze acties in hun poging om tot een betere verdeling te komen van de rijkdom binnen de ruimte van de kapitalistische wereldeconomie. Een handvol staten slaagden erin een stukje van de rijkdom van de wereld naar zich toe te halen en heel wat individuen behaalden hetzelfde resultaat door de staatsgrenzen over te steken. Maar deze prestaties van enkele staten en van veel individuen veranderden niets aan de globale hiërarchie van de rijkdom. Integendeel, na meer dan dertig jaar ontwikkelingsinspanningen van diverse soorten zijn de kloven die de inkomens van Oost en Zuid scheiden van die van West/Noord vandaag groter dan ooit voorheen.

In de jaren tachtig verkeerden staten in het Oosten en het Zuiden in een situatie waarin zij wel elementen van de sociale structuur van de rijkere landen hadden ingevoerd door "modernisering", maar zonder erin te slagen de rijkdom blijvend te verwerven. Als gevolg daarvan ontbrak het hun regeringen en machtsgroepen aan middelen om tegemoet te komen aan de verwachtingen en te voldoen aan de eisen van de sociale krachten die ze door de modernisering in het leven hadden geroepen. Waar deze krachten in opstand kwamen, begon een algemene crisis van ontwikkelingspraktijken en -ideologieën te groeien. De crisis van het communisme in Oost-Europa en de USSR is maar één kant van de medaille in deze algemene crisis van het ontwikkelingsfenomeen. De andere kant van de medaille is de crisis van de kapitalistische variant van het ontwikkelingsfenomeen - een crisis die het duidelijkst zichtbaar is in de opkomst van het Islam-fundamentalisme in het Midden-Oosten en Noord-Afrika, maar die in een of andere vorm optreedt in het hele Zuiden.

In wat volgt zal ik me toespitsen op de toenemende ongelijkheid in de verdeling van het inkomen op wereldschaal, omdat dit volgens mij het kernprobleem van onze tijd aan het worden is. Ik ga ervan uit dat de processen van verstedelijking en industrialisatie diep zijn doorgedrongen in het Zuiden en dat vele Derde Wereld landen zich snel aan het industrialiseren zijn. Maar ik ga er niet van uit, zoals de meesten dat nog altijd doen, dat "industrialisering" en "ontwikkeling" begrippen zijn die elkaar dekken.

Deze laatste zienswijze is zo ingeroest dat ze nog steeds niet in vraag wordt gesteld ondanks de recente golf van de-industrialisatie in sommige van

de rijkste en machtigste naties van het Westen. Deze naties blijven bekend staan als "industriële" of "geïndustrialiseerd", terwijl de daarmee overeenstemmende snelle industrialisatie van betrekkelijk arme landen als het equivalent "ontwikkeling" wordt beschouwd. Deze visie houdt geen rekening met het feit dat industrialisatie niet als een doel op zichzelf werd nagestreefd maar als middel tot het verwerven van rijkdom. Of die industrialisatie nu ook "ontwikkeling" betekent of niet, hangt af van de vraag of het een doeltreffend middel is geweest om dat doel - het verwerven van rijkdom - te bereiken. Zoals we elders hebben aangetoond, is de doeltreffendheid van industrialisatie als middel om rijkdom te verwerven in de wereldeconomie afgenomen sinds zijn ruimere verspreiding, totdat, in doorsnee genomen, de opbrengsten negatief zijn geworden. (2)

Door me toe te spitsen op de aanhoudende en toenemende ongelijkheden in de verdeling van het inkomen in de kapitalistische wereld-economie, wil ik eenvoudigweg onderstrepen dat - enkele uitzonderingen niet te na gesproken - de verspreiding van de industrialisatie zijn beloften niet heeft ingelost. Er heeft heel wat industrialisatie plaats gehad (en nog meer verstedelijking) tegen een niet te schatten menselijke en ecologische kosten voor de meeste volkeren in kwestie. Maar van enig inhalen van het Westen is weinig te merken. De industrialisatie of, meer algemeen, de modernisering heeft dus niet opgeleverd wat ze had beloofd, en dit falen is de wortel van ernstige problemen waarmee momenteel de meeste landen in het Oosten en het Zuiden geconfronteerd worden. Deze ernstige problemen zijn niet van lokale of conjuncturele aard. Ze zijn systematisch en structureel. Het zijn de problemen van het wereldsysteem waartoe West/Noord net zo goed behoort als het Oosten en het Zuiden. Voorspellingen en projecten betreffende de toekomst van het socialisme in West/Noord die de systematische oorzaken en gevolgen van die problemen negeren, zijn in het beste geval niet relevant en in het slechtste geval gevaarlijk misleidend.

I De veranderende standaard van economisch succes en mislukking.

Wat bedoelen we als we zeggen dat het communisme "gefaald" heeft in Oost-Europa en de USSR, of dat het kapitalisme "geslaagd" is in Japan en elders in Oost-Azië? Verschillende mensen bedoelen natuurlijk verschillende

dingen. Maar in ons achterhoofd hebben we toch een vrij universele standaard zitten waarmee we de prestaties van politieke en economische regimes in de wereld meten. Die standaard is de rijkdom van West/Noord - niet van een welbepaalde regio of politiek verband waarin West/Noord verdeeld is, maar van West/Noord als een geheel van gedifferentieerde units, landen/regio's die met elkaar samenwerken en rivaliseren.

De lotgevallen van deze units m.b.t. elkaar zijn voortdurend onderhevig aan ups en downs, die misschien belangrijk zijn voor de units die er het sterkst onderhevig aan zijn, maar ze blijken niet relevant - en terecht - als het erop aankomt de prestaties van staten en regio's te beoordelen die niet of nog niet lang behoren tot het Noord/West geheel. Verwijzen we naar Zweden, of Duitsland, of Frankrijk, of Groot-Brittannië, of de V.S.A., of Canada, of Australië, als we zeggen dat het communisme gefaald heeft in Oost-Europa en het kapitalisme een succes is in Japan? Het is duidelijk dat we niet verwijzen naar één van die landen, maar naar het geheel. We verwijzen dus, bewust of onbewust, naar een soort gemiddelde of samengestelde standaard van rijkdom die elke regio of politieke indeling van West/Noord in zekere mate gedurende lange tijd genoten heeft, hoewel niet de hele tijd in dezelfde mate.

Om de beoordeling van het succes of de mislukking in de huidige wereld-economie wat minder vaag dan gewoonlijk te maken, neem ik als indicator van die samengestelde standaard het Bruto Nationaal Produkt BNP per hoofd van wat ik zal noemen "de organische kern" van het kapitalistisch wereldsysteem. In deze context definieer ik de "organische kern" als bestaande uit alle staten die gedurende de laatste vijftig jaar of zo de top-posities hebben bekleed in de globale hiërarchie van de rijkdom, en op grond van deze positie, de welvaartsniveaus hebben vastgelegd die al hun regeringen hebben proberen te behouden en alle andere regeringen hebben proberen te bereiken.

Deze staten behoren tot drie verschillende geografische regio's. De meest gesegmenteerde van de drie regio's, op het gebied van cultuur en staatsgrenzen, is West-Europa, waartoe Groot-Brittannië, de Scandinavische landen, de Benelux, het vroegere West-Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland en Frankrijk gerekend worden. De staten gelegen aan de westelijke en de zuidelijke rand van de regio (Ierland, Portugal, Spanje, Italië en Griekenland) worden niet tot de "organische kern" gerekend omdat ze de afgelopen vijftig jaar behoorden tot de "arme verwanten" van de rijkere Westeuropese staten - arme verwanten die niet bijdroegen tot het vastleggen van een globale standaard van welvaart, maar die zelf, via hun regeringen, met minder of meer succes streefden naar

het bereiken van het niveau van hun burenen. De andere twee regio's binnen de organische kern zijn, op het gebied van cultuur en politieke indeling, minder gesegmenteerd. Een daarvan is Noord-Amerika (de VSA en Canada) en de andere - met een kleine bevolking in een uitgestrekt gebied - bestaat uit Australië en Nieuw-Zeeland.

Tabel I bevat voor een aantal jaren, gekozen uit de laatste halve eeuw, het BNP per hoofd van de bevolking uit de drie regio's. De cijfers tussen haakjes zijn die van de bevolking van elke regio als percentage van de totale bevolking van de organische kern. Het opvallendste kenmerk van de tabel is een sterke verbreding gevolgd door een gestage vernauwing en tenslotte verdwijning van de welvaarts kloof tussen Noord-Amerika en West-Europa - de twee regio's waar het grootste deel van West/Noord geconcentreerd is.

Tabel I

Vergelijkende economische prestaties in het Westen (organische kern).

	1938	1948	1960	1970	1980	1988
I. West-Europa	83,2 (57,0)	56,5 (51,2)	65,7 (48,9)	73,5 (47,7)	103,0 (45,7)	91,4 (44,1)
II. Noord-Amerika	121,6 (40,5)	149,3 (46,0)	137,0 (48,0)	127,4 (49,0)	98,6 (50,7)	109,7 (52,1)
III. Australië/N.-Z.	134,4 (2,4)	84,6 (2,8)	67,4 (3,1)	76,3 (3,3)	81,7 (3,6)	67,0 (3,8)
Gemiddelde	100	100	100	100	100	100
Totaal	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)

Noten :

1. De cijfers stellen het BNP voor per hoofd van de bevolking voor elke regio gedeeld door het BNP per hoofd van de bevolking voor de drie regio's samen maal 100. Tussen haakjes staan de cijfers van de bevolking als percentage van de totale bevolking van de drie regio's samen.
2. West-Europa bestaat uit de Benelux, de Scandinavische landen, West-Duitsland, Groot-Brittannië, Frankrijk, Zwitserland en Oostenrijk. Noord-Amerika bestaat uit de VS en Canada.

Bronnen: de BNP's per hoofd van de bevolking van de regio's zijn berekend op basis van gegevens verstrekt in W.S.Woytinsky, "World Population and Production: Trends and Outlook", New York 1953, voor 1938 en 1948 ; en van World Bank, "World Development Report", Washington D.C. 1982 en 1990, en "World Tables", vol. 1 & 2, Washington D.C. 1984, voor de andere jaren.

Deze beweging weerspiegelt welbekende trends van de kapitalistische wereldeconomie gedurende de periode die ons bezig houdt. De aanvankelijke verbreding van de kloof weerspiegelt "de grote sprong voorwaarts" van de Noord Amerikaanse economie in de loop van de Tweede Wereldoorlog en de periode onmiddellijk na de oorlog. Dank zij deze sprong voorwaarts stak Noord-Amerika alle andere regio's van de wereldeconomie voorbij - inclusief West-Europa. Aldus werd een nieuwe en hogere welvaartsstandaard vastgelegd, en de wedren om deze standaard bij te benen was begonnen. In het streven naar dit doel en met de belangrijke financiële en institutionele hulp van de nieuwe hegemonische macht (de VS) bouwden de Europese staten zeer snel hun eigen economie weer op naar het beeld en de gelijkenis van de Noord Amerikaanse economie.

Zoals Tabel I aantoont werd dit streven met succes bekroond. Tegen 1970 was de inkomenskloof die West-Europa scheidde van Noord-Amerika ver-smald tot wat ze was geweest in 1938, en tegen 1980 was ze verdwenen. Uit de tabel blijkt dat in 1980 het inkomen per hoofd in West-Europa dat in de VS zelfs voorbijstak, maar het zakte er weer onder in de loop van de jaren 1980. Deze laatste ups and downs in de relatieve welvaartsniveaus van West-Europa en Noord-Amerika moeten voor een groot deel worden toegeschreven aan de fluctuaties van de waarde van de Amerikaanse dollar t.o.v. de Europese munten. Of deze fluctuaties alleen maar cyclische aanpassingen zijn die het einde van het inhalingsproces van de voorgaande dertig jaar aanduiden, of de voorboden van dieperliggende structurele veranderingen die een nieuwe belangrijke differentiatie voorbereiden in de fortuinen van de twee regio's, zoals gebeurde tussen 1938 en 1948, is een probleem dat buiten het bestek van deze bijdrage valt. Het kan volstaan te zeggen dat in de voorbije halve eeuw inkomensverschillen tussen de regio's van de organische kern nooit kleiner zijn geweest dan ze in de jaren 1980 waren.

Deze conclusie blijft overeind zelfs als we rekening houden met de onregelmatige baan afgelegd door de Australische regio die in demografisch opzicht de minst belangrijke is van de drie regio's. In 1938 was deze regio de rijkste van de organische kern. Net als West-Europa maakte de Australische

regio een ernstige verslechtering van haar positie door in vergelijking met Noord-Amerika tussen 1938 en 1948, maar in tegenstelling tot West-Europa bleef zij terrein verliezen tussen 1948 en 1960. Na 1960 begon haar relatieve positie te verbeteren, maar na 1980 verslechterde ze weer. Australië en Nieuw-Zeeland, die begonnen waren als de rijkste landen van de rijke regio's, waren in 1988 de armste van de drie regio's.

Deze onregelmatige evolutie verandert niets aan de conclusie dat gedurende de laatste halve eeuw de inkomensverschillen tussen de regio's van de organische kern van de wereldeconomie nooit lager zijn geweest dan in de jaren 1980. De ratio van de hoogste en de laagste BNP's van de drie regio's per hoofd stond op 1,6 in 1938, 2,6 in 1948, 2,1 in 1960, 1,7 in 1970, 1,3 in 1980 en 1,6 in 1988. Kortom, als we onze aandacht beperken tot de rijkste landen van de wereldeconomie, lijken sommige van de meest fundamentele aanspraken van pro-kapitalistische ideologieën te worden bevestigd. Slechts één keer in vijftig jaar is er een grote toename geweest in de inkomensverschillen, en die toename heeft - door het aansporen van de achterblijvers om de competitie doeltreffender aan te pakken - krachten geactiveerd die na verloop van tijd de ongelijkheden hebben gereduceerd. Bovendien lijkt er, binnen de nauwe en stabiele baan van ongelijkheden, een belangrijke opwaartse en neerwaartse mobiliteit te zijn geweest. De laatsten kunnen wel degelijk de eersten worden, en de eersten de laatsten.

II Mirakels en luchtspiegelingen.

Pro-kapitalistische doctrines beweren verder dat de kleine groep naties die de welvaartsstandaard in de wereldeconomie bepalen een "open" club is waartoe elke natie kan toetreden die haar waarde door een doeltreffende ontwikkelingspolitiek kan bewijzen. Die overtuiging wordt ondersteund door het bestaan van enkele opvallende voorbeelden van opwaartse mobiliteit in de welvaarts hiërarchie van de wereldeconomie - voorbeelden die totnogtoe zo zeldzaam zijn gebleven dat ze de benaming "economisch mirakel" hebben meegekregen. Hoeveel van die mirakels zijn er geweest? Hoe kunnen ze met elkaar worden vergeleken?

Tabel II verschaft ons een overzicht van de belangrijkste voorbeelden van bestaande of aldus voorgestelde "economische voorbeelden". Voor dezelfde jaren als Tabel I wordt het BNP per hoofd van de bevolking per land als de

percentages van het BNP per hoofd van de bevolking van de organische kern gegeven.

De tabel toont ons ook tussen haakjes de bevolking van diezelfde landen als percentage van de totale bevolking van de organische kern.

Tabel II

Vergelijking van de "economische mirakels".

	1938	1948	1960	1970	1980	1988
<u>I. Oost-Azië</u>						
I.1 Japan	20,7 (20,3)	14,5 (23,1)	23,2 (22,8)	52,1 (22,6)	76,3 (23,5)	117,9 (23,4)
I.2 Zuid-Korea	n.b.	n.b.	7,7 (6,0)	7,2 (7,0)	12,7 (7,7)	20,2 (8,0)
<u>II. Zuid-Europa</u>						
II.1 Italië	32,0 (12,6)	22,8 (13,2)	37,0 (12,1)	50,4 (11,6)	60,9 (11,3)	74,8 (11,0)
II.2 Spanje	41,6 (4,8)	18,4 (8,0)	18,6 (7,4)	28,9 (7,3)	48,0 (7,5)	43,4 (7,5)
<u>III. Latijns-Amerika</u>						
III.1 Brazilië	12,0 (11,4)	11,3 (14,1)	12,1 (17,6)	12,7 (20,7)	17,5 (23,8)	12,1 (27,6)

Noot:

De cijfers stellen het BNP voor per hoofd van de bevolking van het land gedeeld door het BNP per hoofd van de bevolking van de organische kern (zie Tabel I) maal 100. Tussen haakjes staat de bevolking van het land als percentage van de totale bevolking van de organische kern.

Bronnen: Dezelfde als in Tabel I.

Laten we, om misverstanden te vermijden, hierbij opmerken dat we het relatieve inkomen per hoofd van de bevolking - zoals gemeten door de ratio van de BNP's per hoofd - niet beschouwen als een valabele en betrouwbare maatstaf voor de welvaart van de inwoners van de regio of jurisdictie waarop

de ratio betrekking heeft in verhouding tot dat van de inwoners van de organische kern. Als we bijvoorbeeld zeggen dat het BNP per hoofd van de bevolking van Brazilië gedurende het grootste deel van de voorbije halve eeuw ongeveer één achtste (12 percent of zo) van het BNP per hoofd van de bevolking van de organische kern bedroeg - zoals wordt aangetoond in Tabel II -, dan zeggen we niet dat het welvaartsniveau van de inwoners van Brazilië acht keer lager lag dan dat van de inwoners van de organische kern. Het kan wat meer of minder dan dat zijn geweest, omdat dat afhing van een hele reeks omstandigheden - zoals verschillen in de inkomensverdeling of in de menselijke en sociale kosten bij de productie van een bepaald inkomen - waarover onze gegevens niets zeggen. Evenmin gaan we ervan uit dat de ratio's van de BNP's per hoofd van de bevolking valabele en betrouwbare indicatoren zijn voor de gemiddelde productiviteit van de bewoners van de regio of jurisdictie waarop de ratio betrekking heeft, in vergelijking met de gemiddelde productiviteit van de bewoners van de organische kern. Of de gemiddelde productiviteit van de inwoners van Brazilië nu constant is blijven staan op één achtste van de gemiddelde productiviteit van de bewoners van de organische kern hangt af van omstandigheden - zoals verschillen/wijzigingen in ruilvoetverhoudingen, wisselkoersen, aanspraken op de inkomens van de bewoners van de andere staten, transfer-betalingen naar/van de regio of jurisdictie, enzovoort - waarover onze gegevens niets zeggen. Wat de ratio van de BNP's per hoofd van de bevolking wèl duidelijk maakt - en betrouwbaarder is dan gelijk welk ander stel gegevens - is de aanspraak van de bevolking van de regio of staat op het menselijke en natuurlijke potentieel van de organische kern, in vergelijking met de aanspraken van de bevolking van de organische kern op het menselijke en natuurlijke potentieel van die regio of staat. Onze tabel zegt ons dat de gemiddelde aanspraak van de inwoners van Brazilië op het menselijke en natuurlijke potentieel in de meeste periodes van de voorbije vijftig jaar ongeveer acht keer lager was dan de gemiddelde aanspraak van de bewoners van de organische kern op het menselijke en natuurlijke potentieel van Brazilië.

De verhouding van de ongelijke economische aanspraak tussen twee regio's in de wereldeconomie mag niet verward worden met Emmanuels begrip van "ongelijke ruil" (3). Tenminste in principe kan er een relatie tussen twee ongelijke economische aanspraken bestaan en blijven bestaan tussen twee regio's bij afwezigheid van enige relatie van ongelijke ruil in de zin van Emmanuels stelling; en wat meer is, ongelijke ruil kan een factor worden die de relaties van ongelijke economisch aanspraak ondermijnt (4). Maar wat ook

de relatie zij tussen de twee soorten ongelijkheid op een bepaald moment op een bepaalde plaats, de relatieve economische aanspraak gemeten door onze indicator drukt niet de ongelijke ruil als zodanig uit, maar wel de totaliteit van de machtsverhoudingen (politiek, economisch en cultureel) die de bevolking van de organische kern bevoorrecht heeft in hun directe en indirecte transacties met de bevolking van de regio's en jurisdicties die buiten de organische kern zijn gelegen.

Kijken we nu naar de gegevens van Tabel II. Bovenaan het lijstje van de mirakels staat dat van Japan. Onze indicator schetst een zeer levendig beeld van de Japanse prestatie. Hij toont ons de enorme afstand die Japan economisch heeft afgelegd. Met een BNP even over één vijfde (20,7 percent) van het BNP per hoofd van de bevolking van de organische kern zat Japan in 1938 stevig in de groep staten met een gemiddeld ("semi-periferisch") inkomen. In 1988 was het BNP per hoofd van de bevolking van Japan 20 percent hoger dan het gemiddelde BNP per hoofd van de bevolking van de organische kern. Deze stijging is des te indrukwekkender omdat tussen 1938 en 1948 het BNP per hoofd van de Japanse bevolking daalde van 20,7 naar 14,5 percent van het BNP per hoofd van de organische kern. In veertig jaar heeft Japan dus de welvaartsstandaard ingehaald van de regio's wier BNP per hoofd van de bevolking bijna zeven keer zo hoog lag als het Japanse.

Het volgend land op de lijst is Zuid-Korea - demografisch het grootste van de zogenaamde "Vier Tijgers". De andere drie "Tijgers" staan niet op de tabel, of bij gebrek aan betrouwbare gegevens (zoals in het geval van Taiwan waarover onze bronnen geen gegevens verstrekken) of omdat het stadstaten zijn (Hong Kong en Singapore) waarvan de economische prestaties beoordeeld moeten worden in combinatie met de regionale economieën waarvan ze een onafscheidelijke component vormen.

Van Zuid-Korea wordt vaak gezegd dat het op weg is de prestatie van Japan te evenaren. Dat kan best wezen, maar de gegevens van Tabel II manen toch tot voorzichtigheid. In tegenstelling tot Japan begon Zuid-Korea zich pas in de jaren 1970 en 1980 te bewegen in de richting van de welvaartsstandaard van de organische kern. Bovendien begon de klim op een veel lager niveau van inkomen per hoofd van de bevolking dan dat in Japan het geval was geweest. Als gevolg daarvan was de positie van Zuid-Korea t.o.v. de organische kern in 1988 bijna dezelfde als de positie van Japan vijftig jaar daarvoor, in 1938. Daaruit volgt dat de economische groei van Zuid-Korea - hoe indrukwekkend die ook mag zijn vanuit andere standpunten bekeken - nog

een lange weg heeft af te leggen voor men kan zeggen dat het Japan evenaart. Als we vergelijkbare gegevens hadden, zou wel eens kunnen blijken dat Taiwan het even goed of zelfs beter dan Zuid-Korea heeft gedaan. In elk geval moeten we voor ogen houden dat het Zuidkoreaanse economisch mirakel (en nog meer het Taiwanese) een veel kleinere demografische massa heeft opgetrokken dan het Japanse.

De tweede groep economische mirakels die in Tabel II vermeld staan bestaat uit de twee grootste landen van zuidelijk Europa: Italië en Spanje. In de jaren 1980 werd Italië wel eens het "Japan van Europa" genoemd, en Spanje werd door Oosteuropese landen (vooral Polen) vaak beschouwd als het voorbeeld van wat hun land had kunnen bereiken als ze geen communistisch bewind hadden gehad. Een vergelijking tussen de Italiaanse en de Japanse indicatoren onthult inderdaad een belangrijke analogie tussen hun beider evolutie: scherpe daling tussen 1938 en 1948, en dan een geleidelijke stijging tot de jaren 1980. Het belangrijkste verschil - afgezien van het groter demografisch gewicht van Japan - is dat de Italiaanse evolutie vlakker is dan de Japanse: zij vangt aan op een hoger niveau (32 tegen 20,7) en eindigt op een lager niveau (74,8 tegen 117,9). Italië heeft de welvaartsnorm van de organische kern nooit bereikt, laat staan dat het die zou hebben voorbijgestoken zoals Japan dat heeft gedaan. Toch was tegen 1988 Italië rijker geworden dan de armere regio van de organische kern (Australië en Nieuw-Zeeland), en zijn BNP per hoofd van de bevolking lag maar 25 % lager dan bij de organische kern in haar geheel.

De door Spanje afgelegde evolutie is nog "vlakker" dan die van Italië. Zij daalt heel laag tussen 1938 en 1948, klimt tussen 1960 en 1980 en daalt lichtjes in de jaren 1980. Als gevolg van deze fluctuaties was het BNP per hoofd van de bevolking in Spanje als percentage van het BNP per hoofd van de bevolking in de organische kern in 1988 ruw berekend hetzelfde als in 1938 (43,4 tegen 41,6 percent). Vanuit dit standpunt bekeken lijkt het "Spaanse mirakel" niet zozeer op het Japanse dan wel op het "Braziliaanse mirakel", dat in de latere jaren 1970 zoveel aandacht genoot, maar in de jaren 1980 meer op een luchtspiegeling leek.

Het treffende aspect van de door Brazilië afgelegde weg, zoals onze indicator het aantoont, is zijn absolute en ononderbroken vlakheid. Van 1938 tot 1970 bleef het Braziliaanse BNP per hoofd van de bevolking constant op ongeveer 12 percent van het BNP per hoofd van de bevolking in de organi-

sche kerngebieden. Tussen 1970 en 1980 steeg het tot 17,5 percent, maar tegen 1988 was het teruggevallen naar zijn gebruikelijk niveau van 12 percent. Deze tijdelijke sprong was het die tegen het einde van de jaren 1970 velen ertoe bracht te verklaren dat er een nieuw economisch mirakel in de maak was en dat Brazilië op weg was om de welvaartsstandaard van de kerngebieden te bereiken.

In werkelijkheid was de sprong niets méér dan een kleine opstoot in een voor het overige vlakke curve. Toch mogen we niet te vlug het Braziliaans mirakel als een luchtspiegeling doodverven. In vergelijking met de mirakels in Japanse stijl - of zelfs in Italiaanse en Koreaanse stijl - lijken de Braziliaanse en de Spaanse wegen veeleer een kleine mislukking dan wel een groot succes. Maar deze inschatting is gebaseerd op een verwrongen beeld van wat een normale prestatie is geweest in de kapitalistische wereldeconomie tijdens de afgelopen vijftig jaar. Voor we een definitief oordeel vellen over de weinig indrukwekkende prestatie van Brazilië en Spanje moeten we de horizon van onze observaties verruimen en ook die regio's onder de loupe nemen die het overgrote deel van de toenemende wereldbevolkingsgroei voor hun rekening nemen.

III De verbredende inkomenskloof tussen rijk en arm.

Het globale beeld dat kan worden afgelezen van Tabel III (samengesteld op dezelfde wijze als Tabel II) is er een van toenemende drastische verbreding van de toch al brede kloof die vijftig jaar geleden de volkeren van het Zuiden scheidde van de volkeren van de organische kerngebieden. Zeker, deze verbreding van de kloof is zeer ongelijk geweest in ruimte en tijd, zoals we zo dadelijk zullen zien. Maar de globale tendens op langere termijn is duidelijk: de grote meerderheid van de wereldbevolking is steeds verder onder de welvaartsstandaarden van het Westen gezakt.

Deze algemene verslechtering van het economisch niveau heeft niet alle regio's en kleinere deelgebieden (zie Tabel III), in gelijke mate getroffen. Als we onze aandacht beperken tot de regio's en deelgebieden waarvoor we gegevens hebben voor 1938 en 1988, is de verslechtering het minst in Latijns-Amerika (ongeacht of we Brazilië erbij rekenen of niet) en het sterkst in Zuid-Azië, van dichtbij gevolgd door Zuidelijk en Centraal-Afrika. Meer specifiek: tussen 1938 en 1988 is de inkomenskloof tussen de regio's vermeld in Tabel III en de organische kerngebieden, gemeten naar de ratio van het

BNP per hoofd van de bevolking in de organische kerngebieden en het BNP per hoofd van elke regio, vergroot met een factor 1,8 in het geval van Latijns Amerika (of 2,4 als we Brazilië buiten beschouwing laten), met een factor 2,6 in het geval van Zuid-Oost Azië (gemeten op basis van de Indonesische en Filippijnse deelgebieden), met een factor 2,7 in het geval van het Midden-Oosten en Noord-Afrika, en met een factor 4,6 in het geval van Zuid-Azië.

Deze ongelijkheid in de verslechtering van de economische positie van de arme regio's in de voorbije vijftig jaar heeft geleid tot een verdere verbreding van de inkomenscloof tussen de verschillende arme regio's onderling. De ratio van het hoogste tot het laagste BNP per hoofd van de bevolking in de vijf gebieden hier beschouwd stond op 4,2 in 1938, 4,6 in 1960, 5,5 in 1970, 9,9 in 1980 en 5,9 in 1988. (We kennen de ratio niet voor 1948 omdat er geen gegevens voor handen zijn voor het Zuidoostaziatische gebied, dat toen waarschijnlijk nog het laagste inkomen per hoofd had van de vijf gebieden samen. Niettemin is het plausibel aan te nemen dat tussen 1938 en 1948 de Zuidoostaziatische index niet voldoende daalde - 27 percent of meer - om de ratio in kwestie te vergroten boven het niveau van 1938).

Om samen te vatten: de voorbije vijftig jaar hebben de inkomensongelijkheden tussen de armere regio's van de wereldeconomie een patroon gevolgd dat in zijn basiselementen precies het tegendeel is van het patroon gevolgd door de inkomensverschillen tussen de rijke landen (zie hierboven onder I). Tussen 1938 en 1948, toen de inkomensongelijkheden binnen de rijke regio's sterk toenamen, bleven de ongelijkheden tussen de armere regio's onveranderd of ze verminderden. Tussen 1948 en 1980, toen de inkomensongelijkheden binnen de rijke regio's gestadig verkleinden, namen de ongelijkheden tussen de armere regio's gestadig toe. En tussen 1980 en 1988, toen de inkomensongelijkheden binnen de rijke regio's gestadig verkleinden, namen de ongelijkheden tussen de armere regio's gestadig toe. En tussen 1980 en 1988, toen de inkomensongelijkheden binnen de rijke regio's toenamen, werden die tussen de armere regio's drastisch verkleind. Als gevolg van deze tegengestelde bewegingen gaat de trend van de inkomensongelijkheden in de voorbije vijftig jaar in de richting van een afname binnen de rijke regio's, maar in de richting van een toename tussen de armere regio's.

Tabel III

Vergelijkende economische prestaties in het "Zuiden".

	1938	1948	1960	1970	1980	1988
I. Latijns Amerika	19,5 (31,1)	14,4 (38,3)	16,7 (45,7)	15,5 (53,7)	19,8 (63,8)	10,6 (72,9)
I.1 Excl. Brazilië	23,8 (19,7)	16,2 (24,2)	19,6 (28,1)	17,3 (33,0)	21,1 (40,0)	9,7 (45,3)
II. Midden-Oosten en Noord-Afrika	n.b.	n.b.	11,5 (19,6)	8,1 (22,5)	11,1 (27,5)	7,1 (32,0)
II.1 Turkije en Egypte	14,9 (9,8)	13,0 (10,9)	12,8 (12,9)	7,7 (14,8)	8,1 (17,5)	5,6 (19,9)
III. Afrika beneden de Sahara						
III.1 West- en Oost-Afrika	n.b.	n.b.	3,6 (36,8)	3,4 (42,3)	4,7 (51,7)	1,6 (65,1)
III.2 Zuidelijk en Centraal-Afrika	25,2 (6,9)	18,3 (7,6)	10,5 (10,1)	11,3 (11,4)	n.b.	6,1 (16,1)
IV. Zuid-Azië	8,2 (109,6)	7,5 (123,3)	3,6 (131,6)	2,8 (149,1)	2,0 (173,4)	1,8 (200,3)
V. Zuid-Oost-Azië	n.b.	n.b.	6,6 (38,4)	3,8 (43,8)	5,7 (52,0)	3,7 (58,9)
V.1 Indonesië en de Filippijnen	6,0 (24,1)	n.b.	6,4 (29,5)	2,8 (33,1)	4,6 (39,2)	2,3 (44,8)

Noten:

1. De cijfers stellen het BNP per hoofd van de regio of deelgebied voor, gedeeld door het BNP per hoofd van de bevolking in de organische kerngebieden vermenigvuldigd met 100.

Tussen haakjes staat de bevolking van de regio (of deelgebied) als percentage van de bevolking van de organische kerngebieden.

2. Groep I bestaat uit Argentinië, Bolivia, Brazilië, Chili, Colombia, de Dominicaanse Republiek, Ecuador, El Salvador, Jamaica, Mexico, Paraguay, Peru, Venezuela.

Groep II bestaat uit Algerije, Egypte, Libië, Soedan, Syrië en Turkije.

Groep III-1 bestaat uit Benin, Burundi, Kameroen, Tsjaad, Ethiopië, Ivoorkust, Kenia, Madagascari, Malawi, Mali, Mauretanië, Mozambique, Niger, Nigeria, Rwanda, Senegal, Somalië, Tanzania, Burkina Faso.

Groep III-2 bestaat uit Zuid-Afrika, Zaïre, Zambia en Zimbabwe.

Groep IV bestaat uit Bangladesh, India, Pakistan en Sri Lanka.

Groep V bestaat uit Indonesië, Maleisië, de Filipijnen, Thailand en Singapore.

Bronnen: als voor Tabel I en II.

De groeiende inkomenskloof tussen rijk en arm heeft zich uitermate ongelijk doorgezet zowel in de ruimte als in de tijd. De meeste verliezen van het Zuiden t.o.v. het Westen waren geconcentreerd in het eerste en het laatste decennium van die vijftig jaar. Slechts één regio (Zuid-Azië) heeft gedurende die vijftig jaar een gestadige ononderbroken neergang van zijn economische positie t.o.v. de organische kern doorgemaakt. Alle andere regio's hebben in een of andere periode een omkering van de algemene tendens meegemaakt: Latijns-Amerika in 1948-1960 en opnieuw in 1970-1980, Zuidelijk en Centraal-Afrika in 1960-1970, en alle andere regio's (behalve Zuid-Azië) in 1970-1980. Maar geen enkele regio heeft zijn positie t.o.v. de organische kern verbeterd tussen 1938 en 1940 of tussen 1980 en 1988. Gedurende die twee periodes hebben alle regio's vermeld in Tabel III terrein verloren t.o.v. de welvaartsstandaard van de organische kern, en deze verliezen waren gemiddeld veel zwaarder in die twee periodes dan op gelijk welk ander ogenblik.

De verliezen in de periode 1938-1948 zijn in belangrijke mate het effect van de grote sprong voorwaarts van de Amerikaanse economie in dat decennium (zie hierboven onder I). Deze grote sprong voorwaarts had voor gevolg dat alle andere regio's van de wereldeconomie - traditioneel rijke regio's als West-Europa inbegrepen - armer waren of zich armer voelden in 1948 dan in 1938. Zeker, de vernielingen en verstoringen van de Tweede Wereldoorlog hadden veel landen en regio's armer gemaakt, niet alleen in relatieve maar ook in absolute termen. Maar noch in relatieve noch in absolute termen deden de regio's van het Zuiden het slechter dan de kernregio's, Noord-Amerika uitgezonderd, of dan de plaatsen waar zich later de economische mirakels zouden afspelen. Comparatief gezien deden ze het zelfs goed. Alle indicatoren

van Tabel III daalden tussen 1938 en 1948 - de Latijnsamerikaanse met 27 percent (met 32 percent als we Brazilië niet meerekenen), Zuidelijk en Centraal-Afrika met 26 percent, het Midden-Oosten en Noord-Afrika met 13 percent, en Zuid-Azië met 8 percent. Maar deze contracties zijn of van dezelfde orde als of beduidend kleiner dan de contracties in de indicatoren van West-Europa (32 percent), Australië en Nieuw-Zeeland (37 percent), Japan (30 percent), Italië (29 percent) en Spanje (56 percent) (berekend op basis van Tabel I en II).

Door een nieuwe en hogere welvaartsstandaard in de wereldeconomie te vestigen maakte de grote sprong voorwaarts van de Noordamerikaanse economie de weg vrij voor de ontwikkelingsinspanningen van de daaropvolgende dertig jaar. De nieuwe heersende macht (de VS) verklaarde trouwens zelf dat onder zijn leiding de oude en de nieuwe naties die standaard konden bereiken, vooropgesteld natuurlijk dat zij zo goed als ze konden de Amerikaanse weg naar economische welvaart volgden. Zoals later werd vastgelegd in W.W.Rostows "Niet-Communistisch Manifest" wilde deze doctrine de naties een in essentie gelijkaardige reeks stadia van politieke en economische ontwikkeling doen doorlopen - stadia die zouden leiden van de traditionele armoede naar de welvaart door massa-consumptie. De meeste landen zaten nog vast in een van de eerste stadia. Maar de toepassing van de principes van de vrije onderneming gaven de garantie dat vroeg of laat elke natie het stadium van grote massa-consumptie zou bereiken. (5)

Een of andere variant van deze doctrine leverde de ideologische cement die cohesie verleende aan de VS-wereldorde, tot in de jaren 1980 deze doctrine in alle stilte werd verlaten. Gedurende ongeveer dertig jaar werden de landen van de Derde Wereld aangespoord om hun ontwikkelingsinspanningen vol te houden omdat die zouden leiden tot het bereiken van het welvaarts- en consumptieniveau van de bevolking van Noord-Amerika en, in toenemende mate, van het hele Westen, waartoe ook Japan werd gerekend als ere-lid. Er waren verschillende gedeeltelijke en tijdelijke successen, zoals werd aange- toond door de talrijke verhogingen in de indicatoren van Tabel III. Maar precies op het moment dat alle indicatoren leken te stijgen - zoals dat in 1980 het geval was, behalve voor Zuid-Azië - stortten ze het volgende decennium alle, zonder uitzondering, naar beneden.

De ineensstorting van de jaren 1980 verschilt kwantitatief en kwalitatief van de contractie van de jaren 1940. Kwantitatief was de neergang veel sterker. Tussen 1980 en 1988 zakte de indicator voor Latijns-Amerika (Brazilië

inbegrepen) met 46 percent (54 percent als we Brazilië buiten beschouwing laten), de indicator voor het Midden-Oosten en Noord-Afrika zakte met 27 percent (31 percent voor de kleinere groep "Turkije en Egypte"), de indicator voor West- en Oost-Afrika zakte met 66 percent, de indicator voor Zuid-Azië zakte met 10 percent en die voor Zuid-Oost Azië met 35 percent (50 percent voor de kleinere groep "Indonesië en de Filippijnen"). Ondanks het feit dat deze contracties betrekking hebben op een periode van acht jaar in plaats van tien, zijn ze alle hoger - de meeste ervan veel hoger - dan de daarmee overeenstemmende contracties van de periode 1938-48 die hoger vermeld werden.

Maar het belangrijkste verschil tussen de twee contracties is veeleer kwalitatief dan kwantitatief. Zoals we hebben gezien was de vroegere contractie grotendeels een weerspiegeling van de grote sprong voorwaarts van de Noordamerikaanse economie en luidde ze het begin in van de volgehouden ontwikkelingsinspanningen die streefden naar het inhalen van de Noordamerikaanse niveau van massa-consumptie. De contractie van de jaren 1980 integendeel is de weerspiegeling van de algemene instorting van deze inspanningen en luidt de stopzetting ervan in onder druk van toenemende uitdagingen van boven- en onderaf.

De belangrijkste uitdaging van bovenaf kwam van een wending in de doelstellingen en in de ideologie van de heersende macht. Omstreeks 1980 schrapte de VS de doctrine van de ontwikkeling voor allen ten gunste van de doctrine dat de arme landen hun inspanningen moesten concentreren op besparingen als middel om hun schulden terug te betalen en hun kredietwaardigheid te behouden. Het parool was nu solvabiliteit en niet ontwikkeling. Tegelijkertijd verhoogden de Amerikaanse staatsinstellingen en ondernemingen hun eigen schuldenlast - nationaal en internationaal - en begonnen ze op agressieve wijze op de financiële wereldmarkt te concurreren met de armere landen.

Deze ommekeer is vermoedelijk de belangrijkste factor geweest in de plotselinge ineenstorting van het inkomen van de Derde Wereld in het begin van de jaren 1980. Maar het was niet de enige factor. De ontwikkelingsinspanningen werden zowel van onderuit als van bovenaf gefnuikt. De uitdagingen van onderuit waren zeer gediversifieerd, al naargelang van de plaatselijke omstandigheden. Wijdverbreide en onafgebroken sociale onrust, de opkomst van basis-organisaties voor wederzijdse hulp, religieuze bewegingen van arme

mensen (zoals de Shiïtische heropleving in de Islam of de bevrijdingstheologie in Latijns-Amerika), mensenrechten-organisaties, democratische bewegingen, al die verschijnselen lijken weinig met elkaar gemeen te hebben. Maar het laatste decennium zijn ze varianten geweest van het verzet van de volkeren van de Derde Wereld tegen de ontwikkelingsideologieën en -praktijken die ondraaglijke sociale en menselijke lasten legde op de lagere groepen en klassen zonder iets te verwezenlijken van wat ze hadden beloofd.

Gekneld tussen de uitdagingen van bovenaf en van onderuit, werd een toenemend aantal Derde Wereld regimes gedwongen om hun ontwikkelingsinspanningen op te geven en, met minder of meer tegenzin, een ondergeschikte positie te aanvaarden in de wereldhiërarchie van de rijkdom. Vandaag zijn er nog maar weinig regeringen in het Zuiden - zoals trouwens ook in het Noorden - die nog geloven in het sprookje van Rostows "Niet-Communistisch Manifest". De meesten van hen weten - ook als ze het niet zeggen - dat niet alle landen van de wereld dezelfde weg naar intensieve massa-consumptie bewandelen, maar dat ze veeleer een verschillende positie bekleden in een rigide welvaartshiërarchie waarbij de occasionele klim van een paar landen de andere landen sterker dan ooit tevoren vastknellen in de situatie waarin ze zich al bevonden.

De legitimatie van deze harde realiteit in de geesten en harten van de volkeren die gedoemd zijn op de laagste sporten van de wereldhiërarchie van de rijkdom te blijven - volkeren die de grote meerderheid van het menselijk ras uitmaken - is problematisch en dat zal ook zo blijven. Op dit ogenblik echter is de legitimatie van de ongelijkheden zonder voorgaande, zoals die in de jaren 1980 zijn opgetreden, wat verzwakt door de wijdverbreide mening, dat de crisis van het ontwikkelingsstreven symptomatisch is voor het falen, niet van het historisch kapitalisme als wereldsysteem, maar van de tegenstanders ervan - op de eerste plaats het communisme, maar ook, als neveneffect, van het socialisme. Laten we bondig de aard en de oorsprong van deze mening even analyseren.

IV De mislukking van het communisme in wereld-historisch perspectief.

Het communisme als regime heeft in vele opzichten gefaald. Algemeen wordt echter erkend dat de grootste mislukking de economische is geweest. Het communisme is er niet in geslaagd binnen het eigen gebied een overvloed van middelen te creëren die kan worden vergeleken met die van het Westen. De schaarsheid van vergelijkbare gegevens maakt het moeilijk de historische dimensies van dit falen correct in te schatten. Niettemin verschaffen onze bronnen een aantal vergelijkbare gegevens, waardoor het mogelijk wordt enkele plausibele gissingen te maken.

Deze gegevens werden gebruikt om de indicatoren van Tabel IV te berekenen op dezelfde manier als de indicatoren van Tabellen II en III. Hoe schaars de indicatoren van Tabel IV ook zijn, ze geven ons toch een idee van de historische proporties van wat algemeen de mislukking van het communisme wordt genoemd. Verre van de welvaartsstandaard van het Westen te bereiken, raakte het Oosten steeds verder achterop. Tussen 1938 en 1988 is de inkomenskloof tussen het organische kerngebied en de drie regionale clusters waarover vergelijkbare gegevens beschikbaar zijn, toegenomen met de factor 2,3 in het geval van China, 2,4 in het geval van de groep "Hongarije en Polen", en 2,9 in het geval van Joegoslavië. Aangezien in deze drie voorbeelden de communistische regimes omstreeks 1948 werden geïnstalleerd, zou hun prestatie vanaf dat jaar moeten worden berekend en niet vanaf 1938. Jammer genoeg hebben we alleen voor "Hongarije en Polen" vergelijkbare cijfers voor 1948. Te oordelen naar dit éne geval is de prestatie in de veertig jaar communisme een stukje beter geweest dan in de langere periode - zijn relatieve economische positie is in vier decennia verslechterd met een factor 1,7, maar na het vijfde decennium met een factor 2,4. Deze prestatie is echter niet zoveel beter, dat we zouden kunnen concluderen dat het communistisch bewind een succes is geweest; het communisme is er niet alleen niet in geslaagd de Westerse welvaartsstandaard te benaderen, dit eigen welvaartsniveau is er nog verder onder gezakt.

Tabel IV

Vergelijkende economische prestaties in het "Oosten".

	1938	1948	1960	1970	1980	1988
I. USSR	25,2 (48,9)	18,3 (55,6)	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.
II. Oost-Europa						
II.1 Hongarije en Polen	26,7 (12,7)	18,4 (9,5)	n.b.	n.b.	n.b.	11,1 (9,3)
II.2 Joegoslavië	41,1 (4,4)	n.b.	28,4 (4,4)	18,0 (4,4)	22,5 (4,5)	14,1 (4,5)
III. China	4,1 (129,4)	n.b.	n.b.	n.b.	2,5 (196,9)	1,8 (208,0)

Bronnen: de indicatoren zijn berekend op dezelfde wijze en aan de hand van dezelfde bronnen als in Tabellen II en III.

Onnodig te zeggen dat de mislukking catastrofale afmetingen aanneemt als we de economische prestatie van de gebieden van de communistische heerschappij vergelijken met de opvallendste gevallen van opwaartse mobiliteit binnen de kapitalistische wereld. Zo was in 1938 het BNP van Japan per hoofd van de bevolking ongeveer de helft van dat van Joegoslavië, ongeveer vier vijfde van dat van "Hongarije en Polen" en ongeveer vijf keer dat van China. In 1988 was het Japanse BNP per hoofd van de bevolking meer dan acht keer dat van Joegoslavië, meer dan tien keer dat van "Hongarije en Polen" en meer dan vijftien keer dat van China. Bovendien, voor zover we kunnen oordelen aan de hand van de vergelijkingen met de indicator voor "Hongarije en Polen" - of van analoge vergelijkingen met die van Italië of Spanje - zijn de relatieve verliezen van de laatste vijftig jaar geconcentreerd in de veertig jaar van het communistisch bewind (1948-1988). Zo verloor tussen 1938 en 1948 het BNP per hoofd van van de bevolking van "Hongarije en Polen" bijna niets t.o.v. Japan of Italië en steeg het zelfs t.o.v. Spanje. De daarop volgende veertig jaar zakte het met een factor 13,4 t.o.v. het Japanse BNP per hoofd, met een factor 3,9 t.o.v. het Spaanse en met een factor 5,6 t.o.v. het Italiaanse BNP.

De vergelijkingen die we tot nu toe gemaakt hebben, leiden ons naar de onafwendbare conclusie dat de communistische regimes totaal gefaald hebben in het vervullen van de verwachtingen en beloften dat ze het kapitalistische Westen zouden voorbijsteken in het creëren van rijkdom. Aangezien we geen reden hebben om aan te nemen dat de USSR en de andere Oosteuropese landen waarover we geen vergelijkbare gegevens bezitten, het veel beter hebben gedaan dan "Hongarije en Polen" of Joegoslavië, kunnen we deze conclusie uitbreiden over het hele Sovjet "imperium" in zijn geheel. Maar daaruit volgt niet, zoals velen denken, dat het Oosten in zijn geheel - in tegenstelling tot sommige componenten - het economisch beter zou hebben gedaan, indien daar geen communistisch regime was geweest.

Ook al hebben veel mensen in Oost-Europa en de USSR het gevoel dat het communistisch regime hen verhinderd heeft tenminste de Spaanse prestatie te evenaren, dan berust dit gevoel toch niet op feitelijke of logische gronden. Men heeft de uitzondering in de kapitalistische wereld als norm genomen. En wat de logica betreft, men baseert die op de valse premisse dat de welvaartsstandaard die het Westen heeft vastgelegd veralgemeend kon worden voor een veel groter deel van de wereldbevolking dan in werkelijkheid is gebeurd. Laten we het nu eerst hebben over het gebrek aan feitelijke gronden.

Zoals in de vorige sectie werd betoogd, zijn de enkele gevallen van "opwaartse mobiliteit" in de hiërarchie van de rijkdom van de kapitalistische wereldeconomie van de voorbije vijftig jaar uitzonderlijk en verdienen ze als economische "mirakels" te worden betiteld. De regel voor de staten en regio's met een laag of gemiddeld inkomen is niet dat ze er in geslaagd zijn de welvaartsstandaard van het Westen te bereiken (zoals Japan en Italië dat hebben gedaan) of dat ze er zelfs maar in geslaagd zijn hun afstand t.o.v. die standaard in stand te houden (zoals Brazilië en Spanje dat hebben gedaan). Nee, het is veeleer de regel geweest 1. dat de afstand tussen de rijke en de arme regio's en landen nog vergroot is en 2. dat de rijke landen en regio's rijk gebleven zijn en de arme landen en regio's arm gebleven zijn praktisch zonder verschuiving tussen deze twee.

Deze regel was van toepassing in het gebied van de communistische heerschappij net als in alle andere gebieden. Een vergelijking van de indicatoren van Tabellen III en IV toont onmiddellijk aan, dat de economische prestaties in de gebieden van de communistische heerschappij niet beter of niet slechter zijn geweest dan die van de regio's die in 1938 of 1948 een

gelijkaardige positie bekleedden in de globale hiërarchie van de rijkdom. Wat Oost-Europa en de USSR betreft, waren die vergelijkbare regio's Latijns-Amerika (Brazilië inbegrepen), Zuidelijk en Centraal-Afrika - een regio die door een vreemd statistisch toeval precies hetzelfde BNP per hoofd had als de USSR zowel in 1938 als in 1948 - en, in mindere mate, het Midden-Oosten en Noord-Afrika gemeten met de standaard van de groep "Indonesië en de Filipijnen".

In de laatste reeks vergelijkingen, tussen 1938 en 1948, deed Joegoslavië het slechter dan Latijns-Amerika (ongeacht of we Brazilië erbij nemen of niet), stond het ongeveer op hetzelfde niveau als "Turkije en Egypte" en deed het veel beter dan Zuidelijk en Centraal-Afrika; en tussen 1948 en 1988 deed "Hongarije en Polen" het veel beter dan Zuidelijk en Centraal-Afrika en "Turkije en Egypte", een beetje minder goed dan Latijns-Amerika, Brazilië inbegrepen, en precies even goed als Latijns Amerika, Brazilië niet inbegrepen. De stabiliteit op lange termijn van de ratio van het BNP per hoofd van de bevolking van "Polen en Hongarije" vergeleken met dit van Latijns-Amerika, Brazilië niet inbegrepen, was bijzonder treffend: het was 1,12 in 1938, 1,14 in 1948 en opnieuw 1,14 in 1988.

Voor zover deze indicatoren een aanwijzing zijn voor de totale prestatie van Oost-Europa en de USSR in hun geheel, kunnen we concluderen dat de economische mislukking van de communistische regimes in die regio alleen maar als een mislukking kan worden beschouwd in vergelijking met de belofte en de verwachting dat een centraal geleide ontwikkelingsinspanning en een poging om zich los te haken van de kapitaal-circuits op wereldschaal, binnen het gebied van de communistische regimes een overvloed kon creëren vergelijkbaar met of zelfs groter dan die in het kapitalistische Westen. Maar het is géén mislukking als we vergelijken met wat in dezelfde periode gepresteerd werd in andere regio's met gemiddeld inkomen die geen gecentraliseerde planeconomie hadden en zich niet hadden losgemaakt van de kapitaal-circuits op wereldschaal. Centrale planning of geen centrale planning, losmaking of niet van de kapitaal-circuits, de regio's met gemiddeld inkomen hebben de neiging gehad regio's met gemiddeld inkomen te blijven, waarbij ze terrein verloren t.o.v. de regio's met hoog inkomen en terrein wonden t.o.v. de regio's met laag inkomen.

Dat betekent natuurlijk niet dat een of meer van de staten waarin Oost-Europa verdeeld was - en waarin de USSR verdeeld had kunnen zijn als het gedurende de Tweede Wereldoorlog uit elkaar was gevallen - niet "gezegend"

hadden kunnen zijn met een soort economisch "mirakel" van de Spaanse of Braziliaanse variëteit (misschien zelfs van de Japanse of Italiaanse variëteit) als ze zich in de afgelopen veertig jaar niet hadden losgemaakt van de kapitaal-circuits. Maar wat betreft de globale bevolking van de desbetreffende regio zie ik geen enkele plausible reden waarom de huidige en vroegere gebieden van de communistische heerschappij in Oost-Europa en de USSR het beter zouden hebben gedaan dan, laten we zeggen Latijns-Amerika, indien er geen centrale planning en losmaking van de kapitalistische circuits was geweest. Ik kan zelfs goede redenen aanhalen waarom dat vermoedelijk niet het geval zou zijn geweest. Voor we op die redenen ingaan, zullen we bondig even de prestaties van China vergelijken met die van Zuid-Azië en Zuid-Oost-Azië.

Afgaande op de beschikbare gegevens levert deze vergelijking sterke aanwijzingen op in de richting van de conclusie die we zoëven hebben getrokken op basis van de vergelijking van de Oosteuropese prestaties met die van de andere regio's met gemiddeld inkomen. Volgens onze bron voor 1938 was China toen veruit de armste regio van Azië. Zijn inkomen per hoofd was de helft van dat van Zuid-Azië en lichtjes meer dan twee derde van dat van Zuid-Oost-Azië gemeten met de groep "Indonesië en de Filippijnen". We hebben geen gegevens voor 1948. Maar aangezien de verwoestingen en de ontwrichting die China heeft doorstaan van 1938 tot 1948, als gevolg van de Japanse invasie en de burgeroorlog, veel groter waren dan die welke doorstaan werden door de andere twee regio's - vooral Zuid-Azië - kon de relatieve positie van China op de vooravond van de vestiging van een communistisch regime in 1948 niet beter zijn geweest dan in 1938.

Als dat wel degelijk zo is, dan heeft het communistisch regime een belangrijke stap voorwaarts gedaan t.o.v. Zuid-Azië en een kleine stap voorwaarts - of een geringe achteruitgang - t.o.v. Zuid-Oost-Azië. Want in 1988 was het Chinese BNP per hoofd van de bevolking hetzelfde als dat van Zuid-Azië (tegenover slechts de helft in 1938 en vermoedelijk ook in 1948) en 78 percent van dat van "Indonesië en de Filippijnen" (tegenover 68 percent in 1938). (Aangezien "Indonesië en de Filippijnen" het vanaf 1960 slechter hebben gedaan dan het grotere Zuidoostaziatische gebied - zie Tabel IV - is het best mogelijk dat de kleine vooruitgang van China t.o.v. Zuid-Oost-Azië in feite een lichte achteruitgang was.)

Maar of China nu verloren of gewonnen heeft t.o.v. Zuid-Oost-Azië, de

winst of het verlies was gering - zeker niet zo groot als de winst t.o.v. Zuid-Azië - zodat onze voorgaande conclusie overeind blijft. De economische mislukking van het communisme is enkel een mislukking t.o.v. de volkomen onrealistische verwachtingen en beloften vanwege de communisten zelf, die dachten dat ze een grote demografische massa konden optillen op het niveau van de welvaartsstandaard van het Westen door zich los te maken van de kapitaal-circuits op wereldschaal. Maar in geen geval kan de prestatie van die landen een mislukking worden genoemd in vergelijking met de prestatie van regimes die regio's bestuurden met een inkomensniveau vergelijkbaar met de regio's onder communistisch bestuur en die zich niet hebben losgemaakt van de kapitaal-circuits van het kapitalisme. Het zich al dan niet losmaken van die circuits heeft weinig verschil uitgemaakt in de trends naar toenemende ongelijkheid in de verdeling van rijkdom op wereldschaal.

In andere opzichten heeft dit losmaken van de kapitalistische kapitaal-circuits wél een groot verschil gemaakt. Op de eerste plaats een verschil in termen van status en macht in het wereldsysteem. Gedurende meer dan dertig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn de USSR en China, samen of afzonderlijk er in geslaagd de wereldoverheersing door de VS te verhinderen en hun eigen machtsnetwerk uit te breiden naar het Zuiden toe - van de Caraïben tot Indochina, van Zuidelijk en Oost-Afrika tot het Midden-Oosten. Zelfs op dit crisismoment is het gewicht van de USSR in de wereldpolitiek veel groter dan dat van alle Latijnsamerikaanse staten bij elkaar, en dat van China is veel groter dan dat van alle Zuidaziatische staten bij elkaar - om regio's te nemen die demografisch en qua inkomen per hoofd vergelijkbaar zijn.

Daar komt bij dat een gesloten in plaats van een open economie een veel groter verschil heeft gemaakt voor de status en het welzijn van de lagere sociale strata van de regio's in kwestie - strata die in de regio's met een gemiddeld en met een laag inkomen tussen de helft en tweederde van de bevolking omvatten. Zoals hoger al werd geargumenteed heeft de USSR het vermoedelijk niet beter gedaan (en heeft het wellicht zelfs minder goed gedaan) dan Latijns-Amerika in de wedren om de welvaartsstandaard van het Westen in te halen. Maar de lagere sociale strata van hun bevolkingen hebben het onvergelijkbaar veel beter gehad dan de lagere sociale strata van de bevolking van Latijns-Amerika (Brazilië meegeteld) in de verbetering van hun voeding, gezondheid en vorming. En de verbetering is zelfs groter voor de lagere sociale strata van China in vergelijking met die van Zuid- en Zuid-Oost-Azië.

Hoewel die politieke en sociale prestaties in deze periode van crisis overgeten zijn, waren en blijven ze indrukwekkend. Maar ze waren al die tijd overschaduwed en ondermijnd door de aanspraken en het geloof van de heersende groepen in de communistische landen (vooral in de USSR) dat hun gebied bezig was de welvaartstandaard van het Westen in te halen, terwijl ze in werkelijkheid verder onder deze standaard zakten. Terwijl ze steeds verder achterop raakten, verminderde op dramatische wijze hun capaciteit om militair, diplomatiek, cultureel en wetenschappelijk met het Westen te wedijveren, en de sociale krachten die in het leven waren geroepen door gestage modernisering begonnen de competentie van de heersende elites om de beloften in te lossen in vraag te stellen. Uiteindelijk werd het structurele onvermogen van de regio's met een laag of gemiddeld inkomen om op te klimmen in de globale welvaarts hiërarchie een factor van politieke en ideologische crisis zowel in het Oosten als in het Zuiden. De grotere politieke en sociale verwezenlijkingen van de regimes in het Oosten maakten hun crisis zichtbaarder en spectaculairder dan die in het Zuiden.

V Oligarchische rijkdom en de reproductie van de inkomensmogelijkheden.

Het is nu het moment om een plausibele uitleg te verschaffen voor de schijnbaar "ijzeren wet" van de globale welvaarts hiërarchie die onveranderlijk blijft ongeacht wat de regeringen op de lagere niveaus van de hiërarchie doen of niet doen - dat wil zeggen ongeacht of ze zich al dan niet de ongelijkheden losmaken van de kapitaalcircuits, of ze al dan niet macht en status nastreven in het interstaten systeem, of ze al dan niet de ongelijkheden onder de eigen bevolking wegwerken. Het komt me voor dat een noodzakelijke stap in de richting van zo'n verklaring erin bestaat te erkennen dat de welvaartsstandaard van het Westen overeenstemt met hetgeen Roy Harrod ooit definieerde als "oligarchische rijkdom" in tegenstelling tot "democratische rijkdom". Deze tegengestelde begrippen werden door Harrod gedefinieerd m.b.t. de persoonlijke rijkdom - ruim gedefinieerd als inkomen op lange termijn - ongeacht de nationaliteit of woonplaats van de betrokken personen. Niettemin kunnen dezelfde begrippen met enkele substantiële wijzigingen worden toegepast op de inkomens op lange termijn van individuen als leden van een bepaalde "nationale huishouding" (staten) verstrikt in handelsnetwerken op wereldschaal die met elkaar strijd leveren voor de controle over de menselijke en natuurlijke

ke hulpbronnen van de planeet.

In Harrods zienswijze zijn democratische en oligarchische rijkdom van elkaar gescheiden door een "onoverbrugbare kloof". Democratische rijkdom is het soort beschikking over de hulpbronnen die, in principe, bereikbaar is voor iedereen in rechtstreekse relatie tot de intensiteit en competentie van haar of zijn inspanningen. Oligarchische rijkdom daarentegen heeft geen enkele relatie met de intensiteit en competentie van haar of zijn bezitters, en is nooit voor allen bereikbaar onafgezien van het feit in welke mate hun inspanningen doelmatig of intens zijn. Volgens Harrod is dat omwille van twee hoofdredenen. De eerste reden stemt overeen met wat we doorgaans verstaan onder exploitatie. We kunnen niet met z'n allen een beroep doen op de diensten en produkten die de vrucht zijn van de tijd en de inspanning van méér dan één persoon met een gemiddelde doelmatigheid. Doet iemand dat wèl, dan betekent dat, dat iemand anders werkt voor minder dan wat hij of zij zou krijgen als alle inspanningen van gelijke intensiteit en competentie op gelijke manier zouden worden beloond. Daar komt bij, en dat is de tweede reden, dat sommige hulpbronnen schaars zijn in absolute en relatieve zin, of onderworpen zijn aan congestie ofwel "crowding out" als gevolg van overdadig gebruik. Indien iemand overmatig beslag legt betekent dit dat anderen ervan uitgesloten zijn, hetzij als gevolg van de prijs, hetzij door rantsoenering of vorming van rente of quasi-rente. (6)

De strijd voor het verwerven van oligarchische rijkdom is dus vanzelf een onhaalbare zaak. Zoals Fred Wirsch - die Harrods notie van oligarchische rijkdom aan de vergetelheid heeft ontrukkt - onderstreept: het idee dat rijkdom voor iedereen bereikbaar is, blijft een illusie.

"Elk individu dat voor zichzelf optreedt, probeert in zijn of haar positie er het beste van te maken. Maar door het voldoen aan die individuele voorkeuren zelf verandert de situatie van diegenen die aan gelijksoortige behoeften willen voldoen. Na een reeks transacties om deze persoonlijke behoeften te bevredigen, blijft elk individu achter met een slechtere koop dan hij haalbaar achtte toen de transactie werd ondernomen, omdat de som van alle voorgaande handelingen geen verbetering van de positie van alle betrokkenen samen garandeert. Er is dus een "optelsom". De kansen voor economische vooruitgang zoals die zich achter elkaar aanbieden aan de ene na de andere persoon verschaffen geen gelijke kansen op economische vooruitgang voor allen. Wat ieder van ons afzonderlijk kan bereiken, kan niet door allen worden verwezenlijkt." (7)

Staten die nationale rijkdom nastreven in een kapitalistische wereldeconomie worden geconfronteerd met een gelijkaardig "optelsom-probleem" dat vergelijkbaar is met - en in vele opzichten ernstiger dan - het probleem waarmee individuen geconfronteerd worden in hun streven naar persoonlijke rijkdom in een nationale economie. Kansen voor economische vooruitgang, zoals ze zich succesievelijk voordoen in de diverse staten, leveren geen gelijkwaardige kansen op voor economische vooruitgang in alle staten. In die zin is economische ontwikkeling een illusie. De rijkdom van het Westen is analoog met Harrods stelling over de oligarchische rijkdom. Deze kan niet worden veralgemeend omdat zij gebaseerd is op onderlinge uitbuitings- en uitsluitingsverhoudingen die weer op hun beurt gebaseerd zijn op de ononderbroken reproductie van de relatieve armoede van de wereldbevolking.

Uitsluitingsprocessen zijn even belangrijk als uitbuitingsverhoudingen. Dit laatste betekent dat in deze context de absolute en de relatieve armoede van de landen die zich op de onderste sporten van de welvaartshierarchie van de wereldeconomie bevinden, de regeerders en onderdanen van deze landen ertoe noopt om deel te nemen aan de arbeidsverdeling op wereldschaal en dit tegen marginale betaling, waardoor de grote massa van de winsten in handen blijven van regeerders en onderdanen van landen die zich op de bovenste sporten bevinden. Daarentegen hebben uitsluitingsprocessen te maken met het feit dat de oligarchische rijkdom van de bovenste sporten aan deze regeerders met hun onderdanen de middelen verschaffen om de regeerders en onderdanen van de staten op de laagste sporten uit te sluiten van het gebruik en genot van hulpbronnen die schaars zijn of onderhevig aan grote vraag.

Er zijn twee van elkaar te onderscheiden doch complementaire processen. Uitbuitingsprocessen verschaffen de rijke landen en hun vertegenwoordigers de middelen om uitsluitingsprocessen op gang te brengen en in stand te houden. En uitsluitingsprocessen veroorzaken de armoede die nodig is om de regeerders en onderdanen van de relatief arme staten aan te sporen in hun poging om binnen te dringen in de arbeidsverdeling op wereldschaal tegen voorwaarden die voordelig zijn voor de rijke landen.

Deze complementaire processen functioneren zeer ongelijk in tijd en ruimte. Er zijn periodes dat ze zo ondoelmatig functioneren dat ze de indruk wekken dat een aantal staten zich werkelijk aan het "ontwikkelen" zijn - dat wil zeggen dat ze de onoverbrugbare kloof overbruggen die hun armoede of bescheiden welvaart scheidt van de oligarchische rijkdom van het Westen. Dat

zijn de periodes van systematische crisis wanneer de meerderheid poogt oligarchische rijkdom te verwerven - wat per definitie niet kan ten nadele van de rijkdom van de minderheid.

Dergelijke crisissen kunnen optreden als de produktieve expansie van het kapitaal in de kerngebieden lagere winsten begint op te leveren. Dat gebeurde in de laatste periode van de jaren 1960 en begin 1970. In die periode werden West-Europa en in mindere mate Noord-Amerika en Japan overspoeld door hetgeen Phelps Brown een "loonexplosie" heeft genoemd (8). Dat was het eerste teken dat de produktieve expansie van het kapitaal in de kernlanden het punt naderde van een winstdaling. De loonexplosie was nog volop aan de gang toen de eerste "olie-schok" zich in 1973 voordeed, die op zichzelf het zichtbaarste teken was van een algemene stijging van de prijzen van de grondstoffen na twintig jaar relatieve dalingen. Door het samengaan van loonstijgingen met de stijging van de prijzen van de geïmporteerde ruwe grondstoffen verminderde de winstgevendheid van de produktieve expansie in de kerngebieden waarna het kapitaal winstgevendende activiteiten zocht in nieuwe richtingen.

Twee hoofdrichtingen stonden open voor de kapitalistische expansie. Aan de ene kant kon de produktieve expansie zich verder ontwikkelen in meer perifere gebieden die nog niet onderhevig waren aan stijgende loonkosten of die geprofiteerd hadden van de hogere prijzen voor basisprodukten. Aan de andere kant kon de produktieve expansie ophouden en konden de winsten en andere financiële surplussen geïnvesteerd worden in financiële speculatie gericht op het verwerven van rente-opleverende beleggingen en beslag leggen op overheidsinkomsten na te hebben onderhandeld over de prijs. Gedurende het grootste deel van de jaren zeventig steunden die twee vormen van expansie elkaar en veroorzaakten ze een massale stroom van kapitaal en andere hulpbronnen naar de landen met een laag en gemiddeld inkomen. Maar in de jaren 1980 viel de tweede vorm van expansie weg ten gunste van de eerste, wat leidde tot een belangrijke heroriëntatie van de financiële en andere hulpbronnen naar de kerngebieden.

De zwenking in beide richtingen (één in de richting van de perifere gebieden, de andere opnieuw in de richting van de kerngebieden) werd nog geïntensiveerd door het feit dat in de jaren zeventig de meeste regeringen in het Westen - op de eerste plaats die van de VS - verder streefden naar produktieve expansie binnen het eigen territorium, zonder te beseffen dat dergelijke expansie de winstmarge ondermijnde en op die manier de kip met

de gouden eieren doodde. Naarmate het winstniveau in de kerngebieden als gevolg van de regeringspolitiek daalde, vloeide het kapitaal naar meer perifere gebieden en naar investeringsvormen - zoals dollar-deposito's bij bepaalde Westeuropese banken - die buiten de invloed van regeringen lagen.

Deze breuk tussen de behoeften van het kapitaal in de kerngebieden en de maatregelen van de regeringen in deze gebieden creëerde de voorwaarden voor de algemene economische vooruitgang van de jaren zeventig - de enige periode in de vijftig jaar dat alle regio's en staten met laag of gemiddeld inkomen waarover we gegevens hebben (met Zuid-Azië als enige uitzondering) de inkomenskloof die ze scheidde van de organische kern leken te versmallen (zie Tabellen II, III en IV). In deze periode was het ook dat de landen met een laag en vooral die met een gemiddeld inkomen, overspoeld raakten met aanbiedingen van de kapitalistische instellingen uit de kernregio's die kredietlijnen aanboden voor productieve of onproductieve investeringen en voor joint ventures en andere vormen van bijstand voor het installeren van productie-faciliteiten die met elkaar en met de ondernemingen in de kernlanden zouden concurreren. Zelfs de communistische landen werden daarbij niet gediscrimineerd. Integendeel, sommige ervan behoorden tot de geprivilegieerde gunstelingen van deze plotselinge hoorn des overvloeds en waren er als de kippen bij om zich vast in de kapitaal-circuits op wereldschaal in te schakelen en financiële verplichtingen aan te gaan die tot de zwaarste ter wereld zouden behoren. (9)

De hoorn des overvloeds werd echter niet lang in stand gehouden. Voorerst leidde de plotselinge overvloed die de landen met laag of gemiddeld inkomen overstroomde, tot een veralgemening en intensivering van met elkaar rivaliserende ontwikkelingsinspanningen die alle een of andere vorm van industrialisatie voorstonden. Deze inspanningen waren uit de aard van de zaak tot mislukking gedoemd. Aan de ene kant verscherpten ze de schaarste van de inputs die essentieel waren voor hun slagen. Aan de andere kant creëerden ze een te grote overvloed van die meest voorkomende outputs, waardoor hun waarde op de wereldmarkt verminderde. Vroeg of laat moest het moment van de waarheid komen - dat wil zeggen het moment waarop alleen de meest competitieve inspanningen de vruchten zouden plukken van de industrialisatie, terwijl alle andere inspanningen winsten zouden opleveren die beneden de investeringskosten zouden blijven - inclusief de kosten voor het betalen van de rente op het geleende kapitaal. Op dat moment veranderde de hoorn des overvloeds in zijn tegendeel. Krediet en andere soorten hulp werden beperkt

en de verliezers waren gedwongen afstand te doen van hun kostbaarste bezittingen, of van hun toekomstige inkomsten, of van beide, ten einde te voorkomen dat ze elke kredietwaardigheid zouden verliezen.

Bovendien leidden de overvloedige middelen die de landen met laag of gemiddeld inkomen in de jaren zeventig genoten tot een breuk tussen de verhoogde speculatieve activiteiten van het kapitaal in de kerngebieden en de regeringsbeslissingen in die kernlanden. Hoe meer kapitaal uit de kerngebieden doorsijpelde naar de landen met een laag of gemiddeld inkomen, hoe meer de regeringen in de kerngebieden beseften dat hun inspanningen om het kapitaal ertoe te bewegen productieve investeringen in eigen land te doen niet alleen ondoeltreffend waren, maar ook leidden tot een veralgemening van de ontwikkelingsinspanningen waardoor de stabiliteit van de hiërarchie in de rijkdom, waarop hun macht berustte, in het gedrang werd gebracht. Tegelijkertijd stelde men vast dat, hoe meer de valorisatie van het kapitaal in de kerngebieden ging afhangen van het zich toeëigenen van de inkomsten en bezittingen van de landen met laag of gemiddeld inkomen, hoe meer het kapitaal in de kerngebieden behoefte had aan hulp van de kernregeringen voor het legitimeren en opdringen van de ontvreemding.

Tussen 1979 (tweede "olie-schok") en 1982 (Mexicaans onvermogen om zijn schulden te betalen) keerde het tij. De Reagan-Thatcher contrarevolutie ging van start, en de algemene crisis van de ontwikkelingsinspanningen (Zuid en Oost) brak uit. Regeringen in de kerngebieden begonnen een maximale vorm van vrijheid van handelen te verlenen aan kapitalistische instellingen die zich in de financiële speculatie hadden gelanceerd en moedigde deze tendens verder aan door hun eigen bezittingen en toekomstig inkomen tegen gunstprijzen te verkopen. En daar bovenop verschaften kernregeringen afzonderlijk of gezamenlijk het kernkapitaal alle bijstand die ze maar geven konden om landen met laag of gemiddeld inkomen te verplichten hun schulden af te lossen.

Onnodig te zeggen dat het kapitaal enthousiast reageerde op deze "new deal" waarmee noch het Zuiden noch het Oosten konden concurreren. Terwijl het feest voor het Zuiden en het Oosten voorbij was, kregen de volkeren van het Westen - of althans de bovenlaag van die volkeren - de kans om te genieten van een "Belle Epoque" die in veel opzichten deed denken aan "de mooie tijd" die de Europese bourgeoisie tachtig jaar ervoor had beleefd. De treffendste gelijkenis tussen de twee "belles époques" was een vrijwel totale afwezigheid van het besef van de zijde van de begunstigde laag, dat de

plotselinge welvaart zonder voorgaande niet gebaseerd was op een oplossing van de accumulatiecrisis die aan de "mooie tijd" was voorafgegaan. Integendeel, de pas verworven welvaart steunde op een verschuiving van de crisis van een bepaalde relatiepatronen naar andere relatiepatronen. Het was alleen een kwestie van tijd alvorens de crisis zou afglijden naar slechter beheersbare vormen en diegenen zal treffen die denken dat ze het nog nooit zo goed hebben gehad.

VI De filosofie van de kikkervisjes en de toekomst van het socialisme.

De "Belle Epoque" van het begin van de twintigste eeuw eindigde in een periode van systematische chaos (1914-1948) die gekarakteriseerd werd door oorlogen, revoluties en een toenemende crisis in de processen van de kapitaal-accumulatie op wereldschaal. Het is best mogelijk dat de "Belle Epoque" van het einde van de twintigste eeuw op het punt staat uit te lopen op een periode van systematische chaos die in sommige opzichten gelijk op (maar in andere opzichten dan weer verschilt van) de periode 1914-1948. Als dat het geval is, zal de ineenstorting van het communisme in Oost-Europa achteraf worden gezien als het einde en niet als het begin van een periode van welvaart en veiligheid voor het Westen. Het feit dat de ineenstorting van het communisme onmiddellijk werd gevolgd door de Irak-Koeweit-crisis en de eerste ernstige recessie van de economie van de VS sinds 1982 is een aanwijzing in die richting.

Het heeft geen zin gissingen te maken over de vorm en de volgorde van de gebeurtenissen die de periode van systematische chaos die ons te wachten staat zullen karakteriseren. Die zijn grotendeels onvoorspelbaar en ze zijn in elk geval niet relevant in het kader van dit artikel. Niettemin zijn de tendenzen in het wereldwijde systeem die de gebeurtenissen van de komen jaren zullen bepalen, niet onvoorspelbaar en evenmin irrelevant in het kader van dit artikel. In het laatste deel zal ik daarom bondig deze tendenzen beschrijven en de belangrijkste implicaties ervan aanduiden voor de toekomst van het socialisme.

In geopolitieke termen was de hoofdfactor in de systematische chaos van 1914-1948 het toenemende interne conflict binnen de Westerse wereld - waar

Japan zich als erelid had bij aangesloten - betreffende de territoriale verdeling van de wereld tussen aan kracht winnende en aan kracht verliezende machten (het zogenaamde "imperialisme"). Het belangrijkste gevolg was de opkomst van anti-systeem krachten die leidden tot de vorming van het Westen, het Oosten en het Zuiden als van elkaar te onderscheiden autonome geopolitieke krachten. De hoofdoorzaak van de chaos van het systeem die in het verschieft ligt is een toenemend en verbredend conflict binnen het desintegrerende Oosten en Zuiden over de schaarser wordende hulpbronnen van de wereldeconomie. En het belangrijkste gevolg hiervan zal vermoedelijk zijn dat er structuren van een wereldregering - aanvankelijk gepropageerd door het Westen - tot stand komen, hetgeen kan leiden tot een min of meer volledige verdwijning van de nu reeds afbrokkelende geopolitieke verdeling van de wereld in West, Oost en Zuid. Bondig gezegd, wat in de loop van de voorafgaande periode van systematische chaos tot stand was gekomen, zal vermoedelijk in de loop van de daaropvolgende periode weer worden afgebroken.

Dit patroon is in de laatste tien jaar al zichtbaar geworden. De Irak-Koeweit-vete, die zelf geworteld was in het daaraan voorafgaande en veel ernstiger conflict tussen Irak en Iran heeft de VS en zijn naaste bondgenoten ertoe gebracht nieuw leven te blazen in de sluimerende structuren van de wereldregering - op de eerste plaats van de Veiligheidsraad - als de enige manier om op legitieme en succesvolle wijze tussenbeide te komen in conflicten binnen de Zuidelijke regio's ter verdediging van de eigen belangen. Bovendien zou noch de escalatie van conflicten in het Zuiden over de toeëigening en de exploitatie van de petroleum-inkomsten, noch het gebruik door de VS en zijn bondgenoten van de Veiligheidsraad als instrument van gewelddadige oplossing van conflicten mogelijk zijn geweest zonder de voorafgaande gedeeltelijke ineenstorting van het Oosten onder de druk van eigen inwendige conflicten.

Verwacht kan worden dat de sociale krachten die de basis van dit patroon vormen, sterker zullen worden gedurende de twee volgende decennia. Want deze krachten zijn, aan de ene kant, de uitdrukking van de onomkeerbare veranderingen die tussen 1950 en 1980 hebben plaatsgegrepen in de sociale structuur van de wereldeconomie en, aan de andere kant, van de situatie van absolute en relatieve armoede in de jaren 1980 veroorzaakt door die veranderingen in het Zuiden en in het Oosten. Zolang de processen van uitbuiting en uitsluiting die de oligarchische rijkdom van het Westen blijven reproduceren en de absolute en relatieve armoede blijven bestaan, zullen de conflicten in de regio's met laag of gemiddeld inkomen endemisch aanwezig blijven en voor

het Westen steeds onoplosbaarder problemen voor de regulatie van het wereldsysteem scheppen. Aangezien momenteel het Westen er overwegend naar streeft om zijn macht en overvloed te gebruiken om ten allen prijze de bestaande hiërarchie van de rijkdom in stand te houden veeleer dan ze te hervormen (laat staan ze omver te werpen), kunnen we rustig voorspellen dat in de eerstkomende periode elke conflict-oplossing opgelegd of gesteund door het Westen slechts een voorspel zal zijn voor een latere escalatie van de conflicten.

De voortdurende, zij het niet onafgebroken, escalatie van conflicten in het Zuiden en in het Oosten kan op zijn beurt contradictorische tendenzen veroorzaken in het Westen zelf. Aan de ene kant zullen de regeringen en volkeren van het Westen ertoe gebracht worden steeds nauwere vormen van wederzijdse samenwerking op te zetten met het doel het netwerk van wereldhandel en -accumulatie, waarop hun oligarchische rijkdom berust, te beheren en te beschermen. Aan de andere kant zal een toenemend aantal mensen in het Westen tot de bevinding komen dat de kosten voor het beschermen van de oligarchische rijkdom veel hoger ligt dan de welvaart die zij daarvoor in ruil krijgen. Terwijl de eerste tendens normaal moet leiden tot een verdere versterking van de bestaande structuren van de wereldregering en tot het ontstaan van nieuwe, moet de tweede tendens normaal leiden tot grote conflicten over de verdeling van de kosten voor de bescherming van de oligarchische rijkdom of zelfs over de raadzaamheid om verder te blijven streven naar oligarchische rijkdom, indien de kosten ervan gelijk zijn aan of zelfs groter dan de baten voor een steeds toenemend aantal strata in het Westen.

De combinatie van die twee tendensen zullen de socialistische krachten in het Westen voor een fundamenteel dilemma plaatsen. Gedurende de twintigste eeuw hebben die krachten zich bewust of onbewust steeds meer geïdentificeerd met de een of andere variant van de ontwikkelingsmythe. Zoals Immanuel Wallerstein het heeft gesteld, betekent deze identificatie een fundamentele breuk met de idealen van menselijke solidariteit en gelijkheid die de essentie uitmaken van de socialistische overtuiging. Want de ontwikkelingsideologie is niets méér dan R.H.Tawneys versie van de filosofie van de kikkervisjes, maar dan op wereldschaal. (10)

"Het is mogelijk dat intelligente kikkervisjes zich verzoenen met de ongemakken van hun positie door te overwegen dat, hoewel de meesten van hen

zullen leven en sterven als kikkervisjes en niets méér dan dat, de meer fortuinlijken onder hen op een goeie dag hun staart zullen verliezen, een grotere bek en buik krijgen, lenig aan land wippen en hun vroegere vrienden toekwaken over de gaven waardoor kikkervisjes met energie en capaciteiten zich tot kikvorsen kunnen opwerken. Deze opvatting over de maatschappij kan misschien beschreven worden als de kikkervisjesfilosofie, aangezien de troost die daarin wordt geboden voor sociale kwalen bestaat in de bewering dat uitzonderlijke individuen erin kunnen slagen aan die kwalen te ontsnappen... En wat een kijk op het menselijk bestaan ligt in een dergelijke houding vervat! Alsof de kansen die geboden worden aan talent om op te klimmen veralgemeend kunnen worden in een maatschappij waar de levensomstandigheden die vanaf de geboorte aanwezig zijn op zich al ongelijk zijn. Alsof het natuurlijk en normaal zou zijn dat de positie van de overgrote meerderheid van de mensen permanent van die aard zou wezen, dat ze de beschaving maar kunnen bereiken door eraan te ontsnappen! Alsof het nobelste gebruik dat men zou kunnen maken van uitzonderlijke krachten erin zou bestaan aan land te kruipen zonder zich verder te bekommeren om de verdrinkende gezellen!" (11)

Na het citeren van deze passage, gaat Wallerstein verder: "*(voor) diegenen die niet "wensen aan land te kruipen" is het alternatief het systeem in zijn geheel te veranderen in plaats van te pogen ervan te profiteren. Dit is voor mij het basiselement van een socialistische beweging. De toetssteen van de legitimiteit van zo'n beweging zou de mate zijn waarin de totaliteit van haar acties maximaal zou bijdragen tot de snelle omvorming van het huidige wereldsysteem, met een eventuele vervanging van de kapitalistische wereld-economie door een socialistische wereldregering.*" (12)

Toen dat geschreven werd, vijftien jaar geleden, klonk Wallersteins raad om te streven naar een socialistische wereldregering als pure fantasie of nog erger. Terwijl het idee van een wereldregering volslagen onrealistisch klonk, was het idee van een socialistische wereldregering volledig gediscredeerd door de praktijken van de diverse Socialistische Internationales, die of in hun opzet hadden gefaald, of verworpen waren tot instrumenten waarmee de sterken de zwakken in onderwerping hielden. Bovendien leken in de jaren zeventig de meeste varianten van de ontwikkelingsmythe (inclusief de socialistische varianten) tenminste iets van wat ze hadden beloofd voort te brengen. Het streven naar een socialistische wereldregering leek dus noch haalbaar noch wenselijk.

Vandaag is het idee van een wereldregering minder fantaisistisch dan vijftien jaar geleden. De Groep van Zeven komt regelmatig bij elkaar en begint meer en meer te gelijken op een comité voor het beheren van de gemeenschappelijke belangen van de wereldbourgeoisie. In de jaren 1980 traden het IMF en de Wereldbank steeds vaker op als een wereldministerie van financiën. Last but not least, de jaren negentig hebben een versterking ingeluid van de Veiligheidsraad van de VN als wereldministerie van politie. Op een geïmproviseerde manier wordt beetje voor beetje onder de druk van gebeurtenissen door de grote economische en politieke machten een wereldregering tot stand gebracht.

Zeker, het hele proces naar de vorming van een wereldregering speelt zich af onder auspiciën en controle van de conservatieve krachten die vrijwel uitsluitend bekommerd zijn om de legitimatie en het in stand houden van de extreem ongelijke verdeling van de rijkdom op wereldschaal die het gevolg is van de ineensstorting van de ontwikkelingspogingen van het Zuiden en van het Oosten in de jaren tachtig. Het kan bezwaarlijk een toeval zijn geweest dat het proces van vorming van een wereldregering versnelde net toen de ontwikkelingsinspanningen in elkaar stortten. Deze versnelling is vermoedelijk niets anders dan een pragmatische reactie op het politieke en ideologische vacuüm dat ontstond in het interstaten systeem na de ineensstorting van de ontwikkelingsmythe. Men kan zich afvragen of dat proces om de ongelijkheden in de wereld te legitimeren kan worden omgevormd tot een middel om meer gelijkheid en solidariteit in de wereld door te drukken.

In een periode van algemene hebzucht en de ineensstorting van de socialistische projecten uit het verleden, lijkt een dergelijke poging hopeloos. En toch, laten we een stap van vijftien jaar in de toekomst zetten. Zoals al werd aangestipt, zullen de structurele problemen die de basis vormen van het proces naar de vorming van een wereldregering toenemen in plaats van te verminderen. Maar terwijl het proces naar de vorming van de wereldregering verder zal zijn gevorderd dan dat nu het geval is, zullen de kosten van de systematische chaos voor de mensen in het Westen ook veel hoger oplopen. Vooral de kosten voor de beveiliging - en dat zijn niet alleen de kosten voor het in stand houden van een militaire macht, maar ook de omkoopsommen en andere betalingen aan de bevriende krachten in het Zuiden en het Oosten, evenals de kosten van of de onherroepelijke schade toegebracht aan de menselijke psyche - zullen dermate oplopen dat het streven naar oligarchische rijkdom door velen zal worden gezien als wat het altijd al is geweest: een

uitermate destructieve poging om de kosten van de welvaart en de veiligheid van een minderheid (niet meer en vermoedelijk minder dan een zesde van het mensdom) af te schuiven op de meerderheid van de wereldbevolking en door te geven naar de toekomstige generaties van de minderheid zelf.

Op dat moment zullen de woorden die de Westerse "kikvorsen" kwaken tegen de "kikkervisjes" van het vroegere Oosten en Zuiden in de oren van de "kikvorsen" zelf anachronistisch klinken, althans in de oren van een toenevend aantal van hen. Westerse socialisten zullen dan geconfronteerd worden met de waarheid. Of ze zullen zich moeten aansluiten bij de krachten van Oostelijke en Zuidelijke gelijkgezinden en een nieuw intellectueel project met een politiek programma moeten samenstellen ten einde de systematische chaos te kunnen omvormen in een wereldorde met grotere gelijkheid en meer solidariteit; ofwel zullen hun oproepen voor menselijke vooruitgang en sociale rechtvaardigheid hun laatste restje geloofwaardigheid verliezen.

(vert. W.Courteaux/A.Mommen)

NOTEN

* Dit artikel is een omgewerkte en uitgebreide versie van een bijdrage geschreven voor de Zesde Conferentie over de Toekomst van het Socialisme: Socialisme en Economie, georganiseerd door de Fundacion Sistema, Sevilla, 14-16 december 1990. De auteur dankt Terence K.Hopkins, Mark Selden en Beverly Silver voor hun commentaren op de eerste versie. Deze bijdrage verscheen eerder in *New Left Review* (nr. 189).

(1) Eric Hobsbawm, Commentaar in "Reflecting on Labor in the West since Haymarket: a Roundtable Discussion", in J.B.Jenz en J.C.MacManus, eds., "The Newberry Papers in Family and Community History", vol. 86, nr. 2, 1986, p.13.

(2) Giovanni Arrighi, "The Developmentalist Illusion: a Reconceptualisation of the Semiperiphery", in W.G.Martin, ed. "Semiperipheral States in the Worldeconomy", New York 1990, pp. 18-25; Giovanni Arrighi Jessica

---

Drangel, "The Stratification of the World-Economy: an Exploration of the Semiperipheral Zone", *Review*, vol. 10, nr. 4, pp. 53-57.

(3) Arghiri Emmanuel, "Unequal Exchange", New York 1972.

(4) Zie Arrighi, "The Developmentalist Illusion", pp. 11-14.

(5) Zie W.W.Rostow, "The Stages of Economic Growth. A Non-Communist Manifesto", Cambridge 1960.

(6) Zie Roy Harrod, "The Possibility of Economic Satiety - Use of Economic Growth for Improving the Quality of Education and Leisure", in Committee for Economic Development, "Problems of United States Economic Development", vol. 1, New York 1958.

(7) Fred Hirsch, "Social Limits to Growth", Cambridge, Mass. 1976, pp. 4-5.

(8) E.H.Phelps Brown, "A Non-Monetarist View of the Pay Explosion", *Three Banks Review*, 1975, p.105.

(9) Zie Iliana Zloch-Christy, "Debt Problems of Eastern Europe", Cambridge 1987.

(10) Immanuel Wallerstein, "The Capitalist World-Economy", New York 1979, p. 76.

(11) R.H.Tawney, "Equality", New York 1961, pp. 108-109.

(12) Wallerstein, p. 101.